

J. HIRIART-URRUTY JAUNAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Hazparne-n, 1977, martxoak 27

EUSKALTZAINBURUAREN AGURRA

Hazparneko hauzapez agurgarria,

Euskaltzaindiko gogaideak,

Hazpandar entzuleak, eta hainbeste tokitarik etorritako jaun-andreak:

Egun on digula guztioi Jainkoak!

Hastean neure eskerrik beroenak ematen dizkiot Hazparneko herriari eta bereziki ongi etorria eman digun Larramendi jaunari.

Gerla ondoko garaian egun lehenbiziko aldiz biltzen da Euskaltzaindia, Euskararen Akademia, hemen, Hazparneko herri huntan.

Eta alabaina Hazparne hiri famatua da, euskal literaturan anitzetan aipatua, Lapurdiko hiri handienetako, euskara atxiki duten herrietan tarrotuena segurik. Euskal literaturaren historia egitean hamaika aldiz topo egin dut Hazparneko herriaren izenaz. Hemen zen eta da oraino Misionesten etxea, zeinetan bizi izan baita euskal idazleatarik franko. Lasalletek ere kolejio bat jarri zuten hemen gazteentzat eta hortik pasatuak dira idazle hoietarik ez gutti. Eta hala beti Hazparneren izenaz topo egiten nuen.

Beste zenbait Hazparnen bertan egonak dira apez.

Eta azkenik beste batzuk Hazparneko bereko semeak dituzue.

Hazparneko Misionest izandakoen artean hor da Haramboure, "Egun Ona" liburuaren egilea. Hor da ere Arbelbide, euskal literatura hainbeste liburu ederrez hornitu zuena.

Hazparneko kolejioan ikasitakoen artean, berriz, euskal idazle mordoia dugu: Laphitz, Barbier, Landerretxe, Monseigneur St. Pierre...

Eta Frère Innocentius bera, Lasalletarra, Hazparneko kolejioko buru, Elissamburu poetaren lehengusua, euskal liburuaren egile da hura ere. Ez da mirestekoa hainbeste idazle euskararen amodioan sutuak atera baditu.

Adema euskal poeta ere Hazparnen apez egona da.

"Erroma eta Jerusalem" eta "Hazparneko Kalbarioa" liburuak ere hemengo euskararen eginak dira. Eta hoietan parte hartu zuten Martin Ducq, Arbelbide, Lapeyre, Zanzinena, Choribit, Abbadie, Bastres eta beste batzuek. Hazpandarrak ziren Broussain, Soubelet, Léon Léon.

Baina aparteko modu batean aipagarri da Jean Hiriart Urruty, Hazparnen sortua. Guztiok dakigu nola jaun hau nabarbendu zen kazetaritzan. 1887an "Eskualduna" astekaria sortzen da. Beste anitz gauzatan bezala Iparraldeko Euskal Herria huntan ere aitzindari gertatu zen. Euskal kazetaritzak hemen tradizio luzea izan du. Eta esan gabe doa kazetaritzan aritu diren hoiak lan guztiz ondoriotsua egin dutela euskara trebatzen eta tresna zalui bihurtzen, gure mintzaira zernahitarako erabiliz, eta mintzaira bera arinagotuz.

Lan huntan, beste askoren artean, kapitain eta buruzagi bezala gailurtu zen Hiriart-Urruty, Hazparneko semea. Gaur-egunean, Lafitte jaun eta Jakin argitaldariari esker, badugu jaun hunen horrialderik hobereenen hauta ederra, bi liburutant: "Mintzaira, Aurpegia, Gizon!" eta "Zezenak Errepublikan".

Baina egun beste Hiriart-Urruty baten aldia da. Hazparneko semea hau ere eta bestearen iloba. Hunek egiten du gaur Euskaltzaindian sartzea.

Gertakari pozgarri hau osatzeko etorri da, bada, Hazparnera Euskararen Akademia, Euskaltzaindian izena duen batasuna.

* * *

Ez dakitenen faboretan esan nahi dut elkarte edo batasun hau 1918an jarria dela, eta xede hunekin jarria: euskara, gure mintzaira, begiratzeko, lantzeko eta aitzinatzeke. Bata-

sun hunen galtzarrean daude bildurik euskara lantzen, iker-tzen edo nolabait mintzaira hunen alde lan egiten ari diren jaunak. Eta jaun hoik Euskal Herriko eskualde guztietakoak dira, Araba, Bizkaia, Gipuzkoa, Nafarroa Garaia, Zuberoa, Nafarroa Behereko eta Lapurdikoak.

Ororen artean har-eman izanik, nahi ditugu euskararen korapiloak eta hauziak galbaetu eta ahal dela argitu, eta gure mintzaira hau gai bihurtu gaur eguneko bizimolde, arazo eta kulturaren sujetak tratatzeko. Nahi dugu euskarak, gure herriaren ondasun berezi eta balios hunek, etorkizun bat izan dezan, eta horretarako premiazko dela ikusten dugu, toki bakoitzeko mintzatzeko manerak errespetatuz, hoiien gainetik euskara molde bat bakarra eta orokorra hedaraztea eskolan, liburuetan eta abar erabiltzekoa. Nahi dugu oinarritzko kultura sendo bat euskaraz egin dadin. Nahi dugu geure euskara herri aitzinatu baten tresna egoki bihur dadin. Hitz batean esateko, euskararen salbamenduko obra nahi dugu bulkatu, sustatu eta aitzina eraman.

Egiteko handia eta amets handia dela hau badakit. Handiegia, ederregia eta egiten gaitza. Ongixko dakigu, bai. Akademia, bera bakarrik, ez da gai obra handi hau bururatzeko. Euskaldunen atxikimendua, zuen guztion laguntza suharra eta ihardespena eta segida nahi eta behar du.

Benetan eta zinez euskaldunok nahi baldin badugu, ordea, eta hortan lan egiten baldin badugu gogotik, egin daitekeen obra dela uste dugu.

* * *

Egungo gure bilkura hunetan, bada, Hiriart-Urruty jaunak euskaltzain edo "académicien" berri bezala ofizialki Akademian bere sartzea egingen du. Hortarako bere hitzaldia irakurriko du, eta ondoan bere aitatxi bezala hartu duen beste "académicien" zahar batek —J. L. Davant jaunak— ihardespenezko hitzaldia egingo du. Eta azkenik, euskaltzain izendatua izan delako ageri edo sinestamendua emango zaio Hiriart-Urruty jaunari.

Eta azkenik, eta finitzeko, beste euskaltzain ohorezko baten hil-berria gaztiatu beharrean gertatzen naiz. Joan den otsailaren azken egunetan itzaldu zen 98 urterekin, Gipuz-

koako Tolosan, Isaak Lopez Mendizabal jauna, euskal letren patriarka zaharra. Ez naiz hasiko hemen hark bere bizitze luzean barna euskararen alde egin zituen lan guztiak banabanaka kontatzen. Baina Lopez Mendizabal jaunak badu sail bat era berezi batean bere-berea duena eta aitortu behar zaiona, hortan aitzindaria izan baita: hots, haurrentzat euskaraz literatura bat egiten bidea zabaldu eta erakutsi du. Eskola liburuak haurrentzat euskaraz egiten aitzindari izan da. Haren liburuetarik batzuk, hala-nola "Xabiartxo" izena duena, anitzetan bir-argitaratu dira.

Edozeinek ikus lezake lan hunen ederra eta beharra. Haurrek gure hizkuntza ikasten ez badute, gure hizkuntzak ez du etorkizunik. Huntan denek egin behar dute lan: gurasoek, eskolak, elizak, herriak. Eta bertzeak bertze, liburuak ere behar dira, haurrentzat berariaz egindako liburuak. Huntan begi ernea izan zuen Lopez Mendizabal jaunak. Gero haren lana beste batzuek hartu eta segida emango diote, baina bera izandu da aitzindaria. Merezimendu hori aipatu beharrezkoa zen.

Euskaltzain bat hiltzen denean haren aipua egiten da Euskaltzaindiaren hurrengo batzarrean. Eta hain zuzen, gaurko hau, Hazparneko hau, da Lopez Mendizabal jauna hil ondoko lehen bilkura. Arrazoi horregatik ere aipamena egin behar zen.

JEAN HIRIART-URRUTY-REN MINTZALDIA

Euskaltzaindiari eta bere herritarreri agurrak eta eskerak eman ondoan, euskaltzain berriak aipatzen du Louis DASSANCE zena, eta gero Hazpandar idazle eta kobleri zonbait.

1. LOUIS DASSANCE

Gazte gaztea nintzalarik egin nituen Luis DASSANCE-n ezagutzak. Euskalzaleen Biltzarretan ikusten nuen bere buruzagi-alkian erne, bere betiko flokañoa lepoan, bere irri goxoa ezpainenetan.

Gizon xuta, gizon pollita, gizon fina. Uztaritzeko Azantza familia aipatu hartarik zen, bainan gizonaren izana ez du beti izenak salatzen: azantza guti zuen Louis DASSANCE-k, arras gizon ixila zen.

Ixila, bainan zer langilea! Laborantzako eskola handiak eginak zituen, eta laborantzaren goiti-beheitieri jarraikitzen direnek badakite zonbat lan baduen eginik sail hortan, Euskal-Herriaren onetan.

Bestalde, Uztariztarrek estimu handitan zaukaten, eta luzaz kargutan ezarri dute herrian: hogoi urtez axuant eta hogoi urtez auzapez. Berrogei urte herritarren zerbitzuko.

Bainan egun gehienik aipatu behar dutana da euskal-kulturaren alde egin duena.

Gure herriko usaia eta ohidura guzieren errotik atxikia zen. Pilota biziki maite zuen: ez da harritzeko, 1921-ean Jean YBARNEGARAY-ek pilotako Federazionea xutik ezarri zuelarik, DASSANCE ere hortan sartu baitzen.

Euskal dantzeta ere, lehengo eta oraikoetaz, zernahi bazakien, eta nahi zituen gazteak lagundu ontasun horien begiratzen.

Bainan "ongi pilotan eta oneski dantzatzen" dakienak, egiazko euskaldun izaiteko, behar du ere jakin euskaraz mintzatzan. Euskararen alde da gehienik bermatu Louis DASSANCE.

1921-ean, lagun multxo batekin, agerkari edo errebixta berri bat egin zuten. "Gure Herria" eman zioten izena. Haur sortu-berriaren ohakoaren inguruan, ikusten ditugu: SAINT-PIERRE, BARBIER, MOULIER, ELISSALDE, APESTEGUY, CHORIBIT, DUFAU.

Haurra handituko da. Bainan huna 39-ko gerla. Gerla bururatu orduko, prest dugu DASSANCE agerkariaren berriz abiarazteko.

1925-ean, Euskalzaleen Biltzarra-ren buru ezarria zuten, Jean ETCHEPARE zenaren ordain, eta 32 urtez izanen da, kargu hortan, langile multxo baten gidari eta akulatzaile.

Gerla ondoan, astekari berri bat, "Herria", sortu zen, "Eskualduna" ez baitzitaken ager, gerla denboran hartuak zituen politika-bideen gatik. LAFITTE jaun apezaren lagun hoberenatarik bat izanen da Louis DASSANCE, bere azken egunetaraino.

Holako euskalzalea nola ez zuen Euskaltzaindiak bereganatuko? 1949-an, Euskal-Herri guzia inarrosi zuten urte nahasien ondotik, muga hori berriz ideki zelarik, eskualde huntako euskaltzainak ere hasi ziren berriz Donostiarat edo Bilborat biltzen. Arras jarraikia zen DASSANCE, on zeno, erran nahi dut beharriak ontsa zitueno. Zorigaitzez, azken urte hautan frango elkortua baitzen, bilkuretako solasaldietan nekez parte hartzen zuen.

Hoinbeste saili lotua den gizonak, iduri luke baduela horiekin aski. DASSANCE-k ez: 1959-an lagun zonbaitekin batasun berri bat sort-arazten du, "Ikas", eskoletan euskararen sar-arazterat azkarki bermatuko dena. Zer bilaka litake alabainan euskara, oraiko mendean, eskolan tokirik ez balu? Etxeko gauza arruntenetako baizik ez den mintzaira, ez dute estimatuko haurrek eta gaztek.

Baionako Euskal Erakustokiari ere arras atxikia zen DASSANCE, eta etxe horren laguntzeko egin zelarik "Erakustokiaren adixkideen batasuna", hura ezarri zuten buru.

Jaz itzali zaiku Louis DASSANCE, 88 urtetan, bizi luze eta balios bat eremanik.

Badut aski erranik, dener konpreni-arazteko nolakoa izan den galdu berria dugun euskaltzaina.

Euskaltzain berri bati usaiak manatzen baitio bere aintzinekoaren goresmenaren egitea, hitz laburretan dago ene goresmena: Louis DASSANCE, zer gizona eta zer Euskalduna!

2. HAZPANDAR IDAZLE ZONBAIT

Euskaltzaindia egun Hazparden dugu. Aspaldi du ez zela hunat bildu. Azkenik, naski, 1920-an, Hazpandar euskaltzain baten ehortzetako. Euskaltzain hori zen Pierre BROUSSAIN.

1869-an Barrandean sortua, gero Jauregi-zaharrearantz bizi izana (orai posta den etxe hortan), Hazparneko auzapez izan zen, MORROXKO-ren ondotik.

Euskaltzaindiaren hastapenean berean, 1917-an, lehen-lehen euskaltzainetarik izana zen. Euskal gauzetan arras jakintsuna zen, eta gure mintzairaren begiratzeaz eta batetartzeaz biziki griñatua.

Beste Hazpandar jakintsun bat ere behar dugu aipatu, gutarik aintzek ezagutu duguna: MATHIEU jaun apezpikua. Nahiz berak ez duen euskaraz hanbat izkiriatu, eta bere biziko urterik aberatsenak hemendik kanpo eman dituen, Akizeko apezpiku bezala, bihotzez Euskalduna zen errotik, eta kuraie handirekin Euskaldunen alde agertu zen, gerla denborako egun hits batzuetan. "Société Internationale des Etudes Basques" deitu batasunak ere bere buruzagitzat hautatua zuen.

Ainitz Hazpandar bada, euskaraz izkiriaturen arizan denik. Ezagutuenak bakarrik ditugu bi hitzez aipatuko, eta hilak direnetan geldituko gira.

Kaseta-egiletan, huna lehenik Jean HIRIART-URRUTY, Joanesederraeneko apeza. Louis ETCHEVERRY Donazaharreko deputatuak sort-arazi zuelarik "Eskualduna" astekaria, HIRIART-URRUTY, orduan Larresoroko semenarioan erakasle zena, harekin hasi zen lanean, eta zonbait urteren buruan bera jarri zen kasetaren buru.

25 urtez, badu zerbait izkiriaturik. Haren artikuluetarik multxo bat badira duela bospasei urte bi liburutan agertuak.

Kasetalarietan gireno, nork ez du gogoan Piarres DUHOOR? Gazte-gazterik hasi zen Eskualdunear izkiriartzen, eta gero Herrian segitu zuen. Hoin berriketari jarraikirik ez baitu naski sekulan ukan kasetak batek. Hazparneko berriak xehe-xehea kondatzen zauzkigun aste guzietz xuxen.

Ezagutzen ote duzue Martin DUCQ? 1891-an, liburu bat agertu zuen, "Erroma eta Jerusalem", berak hor gaindi egina zuen beila baten berri emanaz. Hazparneko misionestartarik zen. Aintzin-solasean, ARBELBIDE orduko misionesten buruzagiak zion Hazparneko euskaran egina zela liburua.

Elizako paperen arabera, DUCQ hori sortzez Hazpandarra zen; berak ere dio liburuan, Hazparneko freren eskolan ibilia dela.

Guarda-sume baitzen (harritzeko da euskaltzaleetan zonbat guarda-sume kausitzen dugun!) Hazparneko gardan etxean bizi izana zen: ordu hetan gardak baitziren herrian, geroztik ere Kazerna deitzen den Zelaiko etxe hartan.

Léon LEON apezaren obrarik ezagutuenak dira Ebanjelio Saindua eta Jesu-Kristoren imitazionea, grekatik eta latinetik euskaralat eta zer euskara ederrerat itzuliak. Baina bestalde badu kasetak eta agerkarietan asko izkiriaturik: oroz gainetik, antzerki, ixtorio eta alegia batzu, ahotik ezin utziak.

Domingo SOUBELET kalonje zenaren prediku gozo eta aberatsez ainitz orroit dira, Hazparden eta Euskal-Herrian. Liburu parrasta bat ere badu eginik: Petain Marexala, Bihotz Sakratua, San Josep, Andre Dena Maria Lurdekoa, Boulognekoa, Fatimakoa, Maria Goretti, Jesus eta behar-bada beste zombait ere.

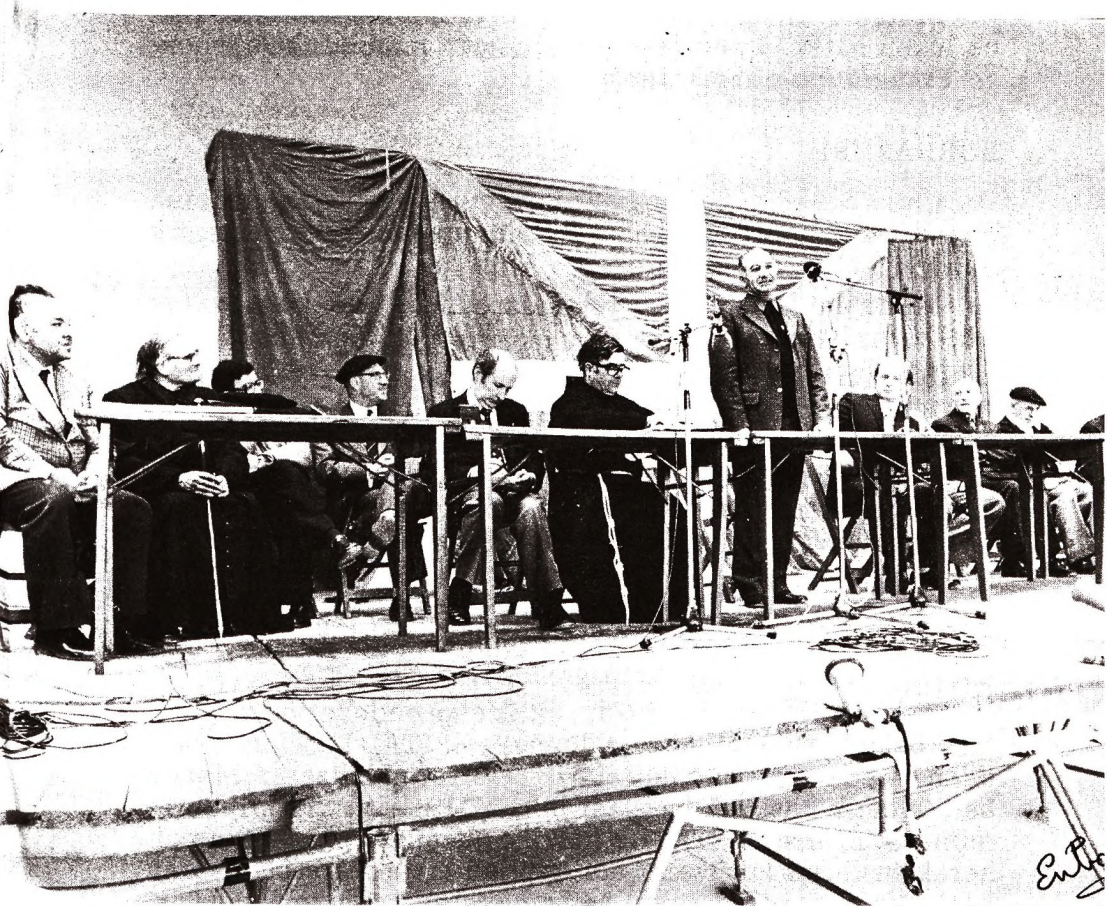
3. KANTU XAHARRAK

Bainan egun ez nindazke jaun handi horietan egon nahi. Nahi nuke zuekin jende xehea entzun, Hazpandar euskaldun xumea, bere arrangurez mintzo, edo herriko gertakariez.

Eta hortako, Hazparneko lehengo kantu xaharren ondok ibili naiz. Hobeki erraiteko, beste batzu ibil-arazi, heieri zor baitiotet egungo ene mintzaldiaren mamia.

"Lehengo Hazparne" kantutan: horra zer izanen zen ene ametsa. Balitake hor uzta bat ederra biltzeko. Nun kausi

J. H. Urruty-ren Euskaltzaindian sartzea

lehengo kantuak? Lehenik herritarren eta bereziki xaharren orroitzapenetan: loriagarri baita ikustea zonbaitek nola atxikitzen dituzten gogoan bertsu andana gaitzak.

Bestalde, badira ere kasetetan agertu diren kantuak: aizina luken batek, segur naiz zernahi hatxeman lezakela lehen-go *Eskualduna* xaharretan.

BORDAXURI

Huna lehenik kantu bat, Euskal-Herri guzian hedatua dena: galerianoarena. Ezagutzen ditugunetan xaharretarik da, 1815-ekoa denaz geroz.

Kantu latz eta iluna: sekulako galeretarat kondenatua den gizon batena.

Jean HARITSCHELHAR arizana da paper zaharretan miatzen, bai Hazparnen, bai Pauen, bai Rocheforten, zer zen xuxen auzia.

Martin LARRALDE Plumainean bizi zen (paper zaharrek Plumaienea ekartzen dute, guk beti Plumaainea entzun dugu, Elizaberri xoko hartan duela zonbait urte artio xutik ikusi dugun etxearentzat).

Martin horren aita Bordaxuritik jina zen, eta semeari ere hortarik zaio Bordaxuri izena gelditu. Aita-semeak arras makur ziren etxe partearen gainetik.

1815-eko ekeinaren 27-an, aitak etxe ondoko pentze bate-tako belarra saldua baitzion Joanes OSPITAL Kaselarrenbordako etxetiarrari, hau jin zelarik belarraren biltzerat, Martin bere aldetik hasi zen beretzat biltzen. Hizkatu ziren. Biharamunean, FRANCHISTEGUY herriko auzapeza jin zen Plumainerat auziaren xuritzerat eta Ospitali eman bere belarraren hartzeko baimena. Ospital belar metaren gainean zagolarik, Martinek tiro bat eman zion eta kolpatu.

Paueko Asisetan jujatu zuten Bordaxuri, eta 1815-eko hazilaren 28-an betiko galeretarat kondenatu.

Pauetik ereman zuten Agen-erat, eta handik Rochefort-erat. Han hilen da, bost urteren buruan, berrogoi urtetan. Bordaxurik bere kantuan ez dauku salatzen zertako kondenatua den: bere etxekoen alderako herra ikaragarria dauku agertzen. Bere burua xuri dauka; hobendun bakarrak: aita, arreba, osaba.

I

Mila zortzi ehun eta hamabortzgarrena
Ni Ahazparnen preso hartu nindutena;
Plumaieneko premu orok dakitena,
Galeretan higatu beharko naizena.

II

Kantatzera niazu alegera gabe
Ez baitut probetxurik trixtaturik ere;
Nehun deusik ebatsi gizonik hil gabe,
Sekulako galerak enetako dire.

III

Ala zorigaitzeko premu izaitea!
Horrek eman baiteraut betikotz kaltea,
Aitari gald'eginik sortzeko partea,
Galeretan eman nau, hau da ene dotea.

IV

Ene aita da gizon kontsideratua,
Semia galeretan du segurtatua.
Nun nahi otoitzean belaunikatua
Saindu iduri, debru madarikatua.

V

Ene lehen kusia Kadet Bordaxuri,
Fagore bat banuke galdatzeko zuri:
Ongi adreza zaite ene arrebari,
Ene saltzeko zonbat ukan duen sari.

VI

Aita aintzinian eta arreba ondoko,
Osaba burjes hori diru fornitzeko;
Ez ordian enetako bi sei liberako
Galeretan bederen leher egiteko

VII

Elizan sartzen dira debozionerekin,
Iduriz badohazila saindu guziekin
Beren liburu eta arrosarioekin
Debruak pesta onik einen du heiekin.

VIII

Zortzigarren bertsua aneiarendako,
Kontseilu bat banikek hiri emaiteko:
Ontsa goberna hadi, ez zauk dolutuko;
Ni baitan etsenplua errex duk hartzeko.

IX

Zuri mintzo nitzazu, oi Aita zilarra,
Ardura dudalarik begian nigarra;
Zure eta ene arraza Bordaxuritarra,
Galeretan naizeno ni bainaiz bakarra.

X

Kantu hauk eman ditut Paubeko hirian,
Burdinez kargaturik oi presundegian.
Bai eta kopiatu denbora berian,
Orok kanta ditzaten Hazparne herrian.

XI

Hok eman izan ditut ez xangrinatzeko,
Ene ahide adixkidek kuraie hartzeko.
Eta partikulazki, aita, zuretako
Kantu hoik aditzean semiaz orhoitzeko.

.....

Badut obligazione aita eta arrebari,
Bai eta gauza bera oseba jaun horri;
Jaun hori adrezatu da herriko merari
Bai eta eginarazi dirutan zer nahi.

* * *

XETRE

Bordaxuriren kantu dorpearen ondotik, alegeragoko kobla zombait aterako dauzkute Hazpandar bertsulari xaharrek.

Huna lehenik XETRE. Xetre xaharra dut hemen aipatzen. Xaharretan egonen gira egun, nahiz aipaldi bat mereziko zuten guri hurbilago bizi izan diren zonbaitek; Xetre Lanbertenekoak, Manex Hiriart-ek, bai eta gizonekin koblan artzeko batere lotsa ez zen andere batek; Aña ETCHEGARAY zuen izena. Etchegaray hori nor zitaken ez baitakite behar-bada

Hazpandarrek, berehala konprenituko naute izengoitia erraiten badut: berak barka diezadela zero gain hartarik: Aña Debrua.

Joanes IRIBARNEGARAY, 1831-an sortua, Lekuine Xetreteitik jina zen Hazparnerat. Hemen Xetre izena jarraiki zitzaion, eta ordu artio Tukutenborda deitzen zen etxeari ere geroztik Xetreteia erraiten diogu.

Orduko koblariek estakuru guti aski zuten bertsu zonbaiten moldatzeko. Libertimendu handirik ez zen denbora hetan, ezdeuskeria batekin bazuten zonbait egunez jostatzekoa. Zonbait egunez? Ehun urteren buruan emaiten dira oraino Hazparnen orduko kantuetarik. Huna bat, Xetrek egina: egun batez, Hazketa hortan, Potxoteiko zubian (orai Aldabideko zubia deitzen dugun hortan edo hor nunbait), Hazketa Dorreko nausia bere astoarekin urerat erori zen.

ARRI ASTO

1. Arri asto triki triki, Hazketa Dorrek erosi,
Haren gainian behar zela kabalier ibili.
Johan zelarik airoski, biak urerat erori.
2. Dorre astoaren ganean, zela bridetan lorian,
Trebukatu izan baitu Potxoiteko zubian,
Gertatu dira urian, bi-biak mainhuar berian.
3. Dorre hasten da oihuka, otoi jin ziten lasterka.
Astoari ari zaio lotua tirabiraka,
Animalia eforka, baina xutik ezin koka.
4. Bildu zenian jendia, han zen gero komedia.
Atakan zerabilaten gizon miserabilia:
Pagazak mainhu saria, astoaren eta heuria.
5. Dorrek eman arrapostu, abokat gisa mintzatu:
Ur hura komuna zela, nahi bazuten han sartu.
Nahiz ederki trenpatu, mainhurik ez du pagatu.
6. Antton eiherezainari saldu zakon asto hori.
Ederki promenaturik plaza karriketari gaindi,
Eginik zonbeit itzuli, pilaz goraka nun-nahi.
7. Muse Hiriart goraintzi, konplimendu hau ez gaitzi.
Dorrek nahiko bailuke behokano bat erosi,
Behar dazkotzu igorri hortik zonbait begi gorri.

Hazpandarrek fama bildua dute, tripa-joko hortan arras trebe direla. Fama hori hartze dutenetz, ez dakit. Bainan Xetrek, bera zapetain xume bat izanez, ez baitzuen egun guziez pestarik egiten, ederki trufatzen zituen plazatar jaun horietarik zonbait, ikusiz zer moldetan zabiltzan soberaxko jan eta edan ondoan. Huna Hazketan egin zuten pesta baten berriak.

1

Dugun kanta jaun aipatuena pesta,
Ohoratu daukute Hazketa,
Eginikan mandrein batzuen mustra,
asurtia, asurtia hatxemanik plaza.

2

Joaitean Beskoitzeko aldera,
Orok zuten burua behera.
Itzultzean denek kopeta gora,
Edan-eta edan-eta hola baita moda.

3

Heldu ziren oiuka marrumaka,
Ahideak larretik orroka.
Orok betan segitzen zuten nota,
Maiatzean maiatzean akort baita tropa.

4

Postillun bat hoinbeste karrosekin,
Ordenantza duela berekin,
Zapetain ahotz, bost arrantierekin,
Hor dabila hor dabila zernahi puskekin.

5

Egun hartan postan etzen jaunik,
Hazketan zen graziaz beterik.
Etxean hain inpazienta delarik,
Gostuan zen gostuan zen fortunak emanik.

6

Hola bizi da arrantier dena,
Plazerrekin badu bere pena.
Egun pesta eta bihar tisana,
Tripak ere tripak ere badu bere lana.

Hazketatik goazen Elizaberrirat. Horrat ere biltzen zen jendea. Egun batez, bordetako gain hortan egin zuten lagun multxo batek zikiro pesta bat partikularra.

OIHANIAN JAN DUTE

1

Oihanian jan dute ahuntzen akerra,
Nagusia eritu janikan sobera.
Medikua ekarri lasterka etxera,
Ustez eta zoala hartarik hiltzera.

2

Jaun medikuak gaitza laster ezagutu,
Sukar berri horrentzat sudur ona baitu.
Eria ere dauku laster kontsolatu,
Akerra behar zela purgaz ateratu.

3

Krakada bat bazuten gaztek manatua,
Bildots baten jateko ongi gizendua.
Ordaintzat izan dute aker usaindua,
Zerbitzuak eginik erretretatua.

4

Haragi arradoa aker errakia,
Adarra bezain gogor baitu haragia.
Gizonak nahi badu luzatu bizia,
Atxiki behar luke bere izaria.

5

Zikite bat badute ina bestaldiko,
Eskerren bihurtzerat jiten zireneko.
Arnorik perfetenak haren pusatzeko,
Botikarioan ez da purgarik salduko.

Hazparnetik kanpo ere bazuen arrakasta Xetrek. Zorigaitzez, ez zaiku gauza handirik gelditzen han edo hemen, pesta, eztei edo holakoetan eman zituen kobletarik.

Huna halere haren ateraldi bat: Makean, toberak egin zaizkoten 74 urteko gizon bati, 24 urtetako neskato batekin ezkundurik. Gizon horren alde zen XETRE eta kontra OTXAL-DE. Xetrek hasi zuen auzia:

“Egungo suietari zer hatxemaiten dakozue hobena?
 Bere nahitan dea zaharturik ezkontzen dena?
 Ontsa pentsa, afera hoi nungo jujeak dezake kondena?
 Ez ote du oilar zaharrak egiten saldarik hoberena?”

OTXALDE ofizioz guarda zen. Gaitzeko bertsularia zela, ez da dudarik. Laneko funtsa haatik, eta bizitzeko planta, hala-hulakoak zituen, eta ez gira batere harritzen egun batez Hazparnen jandarmek preso altxatu baitzuten. Xetrek dionaz, Otxaldek zuen estreinatu jendarmeriako presondegi berria.

HAZPARNEN EGIN DUTE

1

Hazparnen egin dute ganbera berria,
 Bidarritik jin zauku estreinatzailea.
 Gizon gazte kapable ontsa ikasia,
 Orok maite dutena, bertsu emailia.

2

Merkatu arats batez plazan elheketa
 Jendez inguratua ari zen josteta.
 Debekatua baita tenora paseta,
 Polizak ereman du berekin har-eta.

3

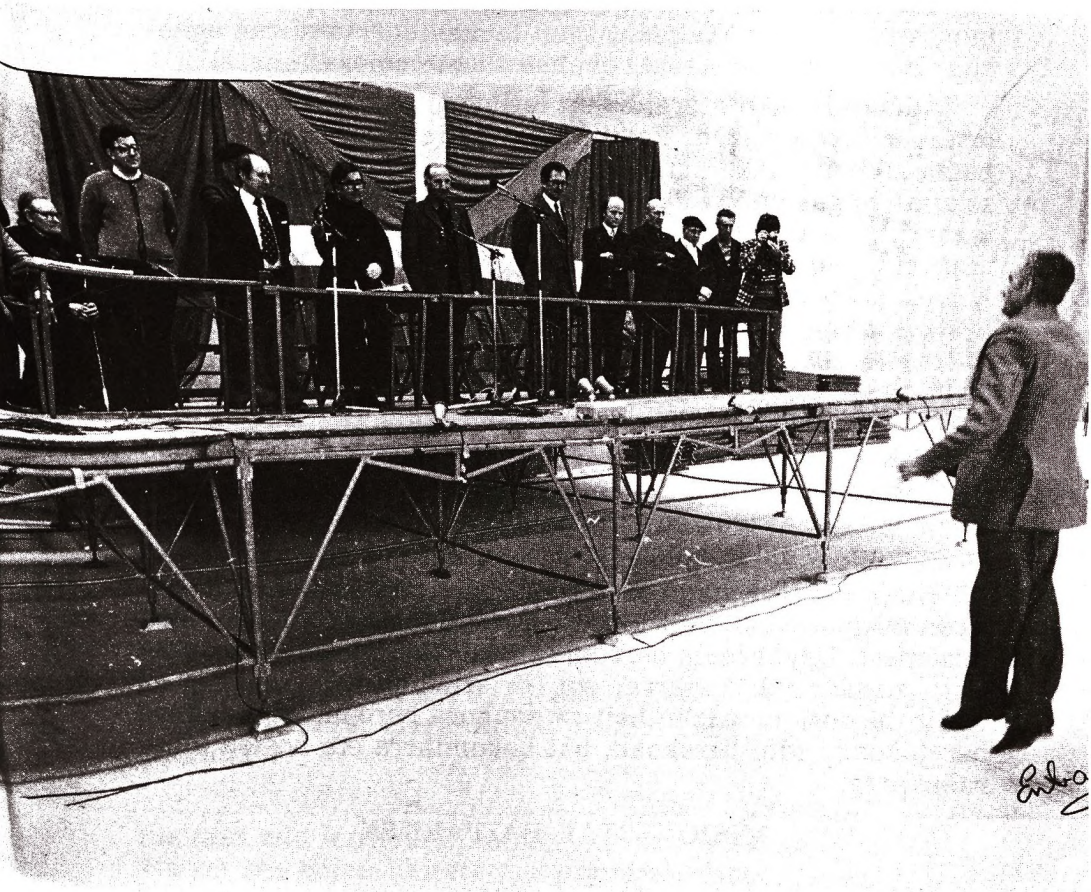
Etzanaz ez zen kexu sartu zutenian,
 Guarda zen usatua etzaten lurrian.
 Gau guzia pasatu hantxet otoitzian
 Lagun hoberik ez da bakarrik denian.

ADEMA

Xetrek 23 urte zituen, Hazparnerat jin zelarik bikari, 1854-ean, Senpertar apez gazte bat, Gratien ADEMA. Eskualduna kasetan agertu artikulu batek erraiten dauku denbora hetan bazela Hazparnen “koblari eta ditzolari, gizon bitxi jostakin anitz, batzu jaun, bertzeak deus gabe, bainan omore onez eta irri egin-arazteko ateraldiz oro bardin aberats.”

Adéma zenak lehen ezkontza benedikatu zuelarik, jaun Gose eta andere Egarrri zituen elgarretaratu.

J. H. Urruty-ren Euskaltzaindian sartzea

Bazen orduan Hazparden gizon bat arras eleketaria, Manex TTURLA. Eta ezkontza horren ondotik hasi zen kondatzen: "Bikari berri bat badugu gaitza predikaria. Badakizue zer erran dioten egungo esposer? Labur, bainan sarkor: jaun andere espos maiteak, egun hemen enekin duzue egitekoa; bihar goizetik harat, ukanen duzue eiherazainarekin."

Adéma holako ateraldiekin loriatzen zen, eta Xetrek laster adixkidetu zen. Egund batez, Xetrek baziozkan bertsu batzueginaraziak, saria hitzemanen. Bainan ez baitzuen sekular pagatzen, Xetrek igande batez, Adéma eskearen egiten ari zelarik, galdatu zion bere saria; eta apezak, eskeko xapeletik harturik, bi sos tzar eman. Hortarik egind zituen Xetrek bertsu batzue bipilak. Aski adixkide baitziren, huna, besteak beste, apezari zer erraiten zion:

"Arropa duzularik munduko finena,
Jauna, urrikari dut zure fida dena."

Laster egin zion haatik Adémak arrapostua.

Zernahi kantu badu eginik Adémak, eta mota guzietarik. Nork ez du ezagutzen "Mehetegiko xakurra", eta elizakantuetan "Uholde baten pare"?

Gutik haatik entzun dituzkete Hazparden ordu hetan egin ziren misionen kantuak. Hor aipatzen dauzkigu Adémak hiru misionest: Deyheralde herriko semea, Xapitaleko apeza, Cotiart, sortzez Barkoxtarra; eta Hiriart: hau zoin zen, nik ez dakit, bi misionest izan baitira denbora berean, izen deitura beretakoak, adin berekoak, bat Lekondarra eta bestea Eiheralartarra.

MISIONESTAK HAZPARNEN

1

Misionestak Hazparden oiher dolamenez,
Nehor gure artean eririk badenetz.
Hurbil gaiten guziak laster bihotz onez,
Sendaturen gaituzte atsoluzionez.

2

Deyheralde misionest beharren hazlea,
Haren parabolari ez daite enea.
Bera ere baitugu herriko semea,
Makur litake horren hemendik joaitea.

3

Hiriart zer sujeta bere kadiratik,
 Zer egia sarkorrak bere predikutik.
 Nahi gaitu beiratu guziak galtzetik,
 Iduri mintzo dela ifernu zolatik.

4

Nol'utz aipatu gabe oi musde Cottiart?
 Harek ere egin du ainhitz Jainkotiar.
 Arbolarik harekin ez ditake eihar,
 Ez ginuke jaun hori herritik utzi behar.

XUBERRI

Bainan utz dezagun Adéma. Hazparneko bikarietan hasiz geroz, behar baiginuzke aipatu Arbelbide, Zaldunbide, Larzabal, eta beste zonbat?

Xetre eta Adéma baino gazteago zen XUBERRI. 1848 inguru hortan sortua. Deitura DURRUTY zuen. Zelai Xuberri edo Xuhiberrienean bizi zen. 1870-eko gerla denboran, Baionan kaporal baitzen, Espainiarat ihes egin zuen. Bainan bildu zuten eta Baionan preso altxatu. Presondegiko egon-aldia berak kondatzen dauku bertsutan.

Beste kantu bat ere bada, ezagutuagoa: erakusten dauku, ihauteriakari zer ziren orduko jenden balentriak: jela kentze eta holako.

1

Ihauteri edo karnabal, bainan nik beti jelak gal.
 Aurten ere eman daitate ene eremuak zabal.
 Zertako nauten hoin begietan ez dut konprenitzen ahal.

2

Lehen aldian barkatu, nehor ez dut akusatu,
 Bainan bigarren aldi huntan arrazoinekin kexatu,
 Hobendunak beharko dira oraitik preso altxatu.

3

Egiten dut ene pleinta, beti aditzalia baita
 Joan naiz present ederrekilan, otoi nehor ez aipa,
 Egin ahalak egin zitzaten, ahal bazuten arrapa.

4

Gazteria dut partida, holakoer ez naiz fida,
Bainan opinionetarik nehor ez ditake gida.
Bazter guzien nahasteko gezurtari bat aski da.

5

Akusatu dituzunek aise ihardetsi denek:
Gaizkirik iten ez duena ez dute izitzen jaunek.
On daiotela zure partetik milikatu gauza onek.

6

Ukan duzula malurra, hortaz zira arregura.
Xapeldunak igorri tutzu, bainan kontrako lekura
Jakín eskasian mintzo bazira, tronpa zitazke ardura.

7

Tronpatu zira bortaz, pena behar duzu hortaz,
Inozentak akusaturik egin duzun arraportaz.
Pazko denboran gomitazkitzu oro zonbeit arno xortaz.

8

Otoi ez izan krudela, gauza hoi afruntu dela.
Lehen ere ihauterian ibili da zonbait jela.
Ez dakizua gazte denboran beti zoroak badirela?

9

Baratzean ainitz lore, ez dakit zenbat kolore,
Artifiziel buketa horri eman dezogun ohore,
Bere parerik hanbat ez duela ote daki berak ere?

10

Lili arrado propria, igortzen dautzut kopia.
Aita holakoa izana gatik, zurekin akortak gia
Aitortu nahi balinbaduzu hori ez denetz egia.

11

Orai gelditzen naiz huntan, beraz hameka bertsutan.
Nik egia errana gatik maleziarik ez ukan.
Arrazoina konprenituta, lana egin dut dirutan.

Asko gertakari mota aipatzen baitaukute lehengo kobla-
riek, bixtan da politika ez dutela bazterrerat uzten. Bozak
jitearekin, nola egin ixilik?

Orai, eskuin-ezkerrak baditugu. Lehen, xuri-gorriak bazi-tuzten. Morroxko, St. Martin HARRIAGUE, norbait zen Hazparnen. Gorria zen, haste hartan bederen. Haatik, 1925-ean hilen delarik, HIRIART-URRUTY apezak hartaz izkiriaturko du: "Ez ginuen usteko bertze orduz, duela hamabortz, hama-sei urte, egun batez hemen berean, Eskualdun Ona huntan, guhaurek laudatu behar izanen ginuela, guk eta orok orduan, hastapen hartan, gure etsaiekin bat, eskuz-esku zoala, ikusi gizona... Bertzelakoak baitziren orduko itxurak. Bainan geroztik hunat, urak bide egin du, gizonak ere ba."

1889-an, gorri bezala presentatu zen MORROXKO, deputatu bozetan, LABAT-en kontra, eta galdu zuen. Bainan 1893-an berriz agertu zen, kontrakoa apez bat zuelarik, hau xuria: DIHARASSARRY, Ortzaizeko erretora. Aldi huntan, MORROXKO nausitu.

Apez bat molde hortan politikan sartzea ez zen naski denen gostukoa. Huna DIHARASSARRY-ri kobleri batek egin bertsuak:

"Musde Morroxkok lagunduren gaitu
munduko behar-orduetan,
Zuk aldiz zeruko bidean,
Zaude zure artaldean."

1889-an beraz, Xuberrik Morroxkoren alde egin zituen kantuak: lehengo errege eta enperadoretarik deus ez du nahi, errepublikan du bere sinestea.

1

Buruilaren hoita bian bozak ditugu Frantzian,
Deputatuen berexteko xuri gorrien artian,
Guk Hazparneko herrian baitugu hemen berian.

2

Izan dira ainhitz errege, bai eta enperadore,
Frantziari ekarri dute kalte eta desohore,
Hek xuriak deitzen dira, fidatu nahi bagire.

3

Orai ditugun xuriak, lehenekoak iduriak,
Ez ditugu ez ahantziak odol gaizki ixuriak,
Utz ditzagun gerlariak, parerik ez du bakiak.

4

Aurten hemeretzi urte orai behar ditu bete,
Errepublika dugu eta aurdiki nahi daukute,
Errege nahi lukete, hark ekar lezake kalte.

5

Oraiko legea da gorri, berma gaiten denak horri.
Ez ginuke behar xuririk ganbaretarat igorri.
Boza eman Morrozkori, gizon gisakoa da hori.

Xuberri zapetaina zen. Beste ainitz Hazpandar bezala,
bere gain ari zen lanean. Mutil bat bazuen haatik, Pélié dei-
tua. Hau zapetaina bezain xirularia.

Hazparnen hasi zirelarik lantegi batzuetarat zapetain
andana baten biltzen, Xuberriri zer gertatu zitzaion? Nau-
siek ez zutena hartu nahi izan, ala berak nahiago zuen bere
gain gelditu, bainan orduan Hazparnen lanik ez aski? Dena
den, bere mutilarekin Baionarat joan zen.

1

Hazparnetik Baionarat huna nun giren jinak,
Nehundik ere ezin eginez nagusi hoién lan finak.
Bixta ere flakatu zauku, hori egin du adinak,
Zeren zaharrak eta gazteak ez baikitazke berdinak.

2

Nagusi guzien artean guretzat ez zuten lanik
Partitzerat bortxatuak, gintuen guziak janik.
Osagarria eta kuraia baitugu Jainkoak emanik,
Beste grazia asko ere ardiesten haren ganik.

3

Lanik gabe nola bizi, izan gira bortxatuak
Norapeit behar enbarkatu utzirik gure lekuak.
Urrunago airatzeko gintuen hegal flakuak,
Lehenbiziko portu huntan gira beraz geldituak.

4

Egun batez partitu ginen, ni eta gure Pelie,
Bai eta ere leku bat hartu "à la rue des Tonneliers".
Mundu huntako malerusenak gu bezala balie,
Gaizkiago bizi denik bada zonbeit baxelie.

5

Lanak eskas egin beldurrez, hartu ginuen xirula.
 Badakizue hartan ere joiten badakigula.
 Beharrak beti emaiten baitu bururat ainitz karkula,
 Batean kantuz, bestean xixtuz, zerbait bilduko dugula.

6

Hirugarren bertsu andana ene suieten gainean,
 Lehenbizikoak eman nintuen desertor Espainian,
 Bigarrenak Château-Neuf-en, soldado presondegian,
 Penen ondotik orai plazerak jinen baitzauzkit agian.

7

Ene izena badakizue, ni naiz eskualdun poeta.
 Enplegurik nundik jinen den beti nago gogoeta.
 Bihar bertsuak nahi tuenak egun manatu-eta,
 Aski du niri erraitea nolakoa den suieta.

MENDIAGUE

Hazparnetik Baionarat, eta beste asko hiritarat, joan izan da, beharrak manaturik, herritar ainitz. Urrunago ere ba: zonbat eta zonzatek ez dute Amerikarat jo!

Horietan aipamen berezi bat hartzen du Jose MENDIAGUEk. Guarda seme zen hau ere, eta Ameriketara zapetaintzatik bizi izan zen.

“Kantuz sortu naiz eta kantuz nahi bizi” baitzion berak, 1900-ean Buenos-Airesetan agert-arazi zuen kantu andana bat.

Berak ere baditu kantu ederrak moldatuak. Ezagutuena baitira: “Kantuz sortu naiz” hori, “Eskual-Herria gure ama da” eta “Ezkondua eta donadoa.”

Adinean kantxe harat joana, bertsu hunkigarriak igorri zituen Ameriketarik. Zonbait bederen entzun ditzagun.

1

Nere herritik izan ditudan paper batzuek diote
 Sortzetik hunat baditudala hiru hogoi'ta zazpi urte.
 Denbora batez adin huntara heltzerik ez nuen uste.
 Pazientzia hartu behar dut, ez gaitzke beti gazte.

2

Gaztetasuna nik iragan dut bertze ainhitzek bezala,
 Ilusioneaz oro betia ustez bertzerik etzela;
 Zango besoak zalu'ta azkar, bero bainuen odola,
 Orai ardura etxian nago jarririk umil-umila.

3

Halarik ere iduritzen zaut gazte eta azkar naizela,
 Ni zer gizona, ahala banu gogoia dudana bezala;
 Bainan nihaurek ezagutzen dut odola hoztu zautala,
 Erroak behin eihartuz geroz lurrerat doha arbola.

4

Besoak ere gogortu zaizkit, zangoz ardura herrestan,
 Lehen errexi egiten nuen kantu'ta dantza plazetan;
 Oraino ere egin nezake banu indarririk zainetan,
 Geldi'ta ixil egon behar naiz, zaharturik auhenetan.

5

Soinua nun zen adituz geroz, loriatua jauzika,
 Beti prest nintzan harat joaiteko laneko tresnak utzi'ta;
 Jauziak oro utzirik orai ahal bezala mainguka,
 Alde orotarik mila arrangura, hau dut oraiko musika.

6

Mundua ontsa ezagutzeko urhatsa frango eginik,
 Penitentzia nerekin daukat bekatuaren ondotik;
 Orduko nere erhokeriak ez ditzazket utz burutik,
 Oro ahanztea hobe bainuke indarrak galduz geroztik.

7

Ez nuen nahi bainan behar naiz oraikoan bortxaz zentzatu,
 Lehenagoko ene furiak adinak daizkit garhaitu;
 Sortzean egin zorra badakit behar dutala pagatu,
 Halarik ere bizi naizeno beti eginen dut kantu.

8

Laster mundutik joanen naizela gaztek naute abisatzen,
 Uste dutea hori nihaurek ez dutala ezagutzen?
 Ihardesteko zinez aiher naiz berek kasu egin dezaten,
 Ni baino ainitz gazteagoak ikusi tut goizik joaiten.

9

Hau da lege bat gure Jainkoak guziendako egina,
Mundu huntara sortuz geroztik kunplitu behar duguna;
Huntarik ez da nehor salbatzen ukanik ere fortuna,
Lurrean utzi behar baitugu lurretik izan duguna.

10

Lurra dugula denen nagusi sinhets dezagun ordu da,
Lurrak emaiten tuen fruituak lurrean gelditzen dira;
Lurra da gure azken egoitza lurretik bizi baigira;
Goiz edo berant nahi ala ez lurrean sartuko gira.

11

Norbaitek sarri erraiten badu: "Hustu dik Josek mundua",
Hak bazterretik adi dezake zuzen den arrapostua:
Guk egin behar dugun bezala egin dik bere aldia.
Munduaz ontsa probetxaturik, etzukan atzo sortua.

12

Ni hil ondoan enetzat ez da nihun mezarik emanen;
Hortaz segur naiz, pagatzalerik nihun ez baita izanen;
Adixkideri hau galdatzen dut ez dena mila gostatzen:
Orok bihotzez kanta zazue: Requiescat in pace. Amen!

Euskal-Herria zoin maite duen, euskarari zoin den atxikia,
erakusten dauku "Eskual-Heria gure ama da" deitu kantuan.

1

Lapurdi eta Baxenabarre Xubero eta Nabarra,
Gipuzko herri eta Bizkaia, zazpigarrena Alaba.
Guziek elgar atxik dezagun niholere ahal bada,
Aiten kostumak segi ditzagun uka ez dezagun ama.

2

Eskual-Herrian gaizki gabiltza zorigaitzez aspaldian,
Batian frantsesez bestian kastillaz ari gira solasian.
Denen ikastia gizonak on du dabilalarik munduan,
Bainan orduan ikusi zuten zer den eskualdunen kasta

3

Ala Frantzian nol'Espainian etsai batzu errabian,
Gure mintzaira galdu beharrez ari dira solasean.

Ama utz eta amaizuna har gerta litake orduan.
Geldi gaitezen gu amarekin, hoberik ez da munduan.

4

Aitak ezkuaraz galdegin eta semeak arrapostua:
Soy Vascongado pero ahantzi ttipitikan ikasia.
Ez dea bada hoi amarentzat bihotz erdiragarria,
Berak mundurat eman ondoan semeak arnegatzea?

5

Zezar-en manuz tropak jin ziren Eskual-Herrirat milaka,
Kostumatuak denen ibiltzen beren aintzinian lasterka.
Bainan orduan ikusi zuten zer den eskualdunen kasta
Mendi zokoan dagon lehoina handik kentzea neke da.

PETTI

Azkenik aipatuko dugun Hazpandar koblaria: Petti IRI-
GOIN. Badakiela hunek ixtorioen polliki kondatzen. Zelaiko
axeriaren kantuak, beste norbaitek hasiak, Pettik bururatuak
omen dira.

1

Gure herrian bada beti zerbait suiet
Huna orai ere bat: erraiten dautzuet:
Zelaian hatxeman da axeritzat Kaiet:
Borta txarrak dituzte hango oilateiek.

2

Plazaren erditik zen axeria joana,
Aintzinetik harturik kaiolaren plana
Abiatu bezala egin balu lana,
Etzen ttipituz joanen axerien fama.

3

Kaiolan sartu eta fite bezain sarri:
Lepoa bihurtzen dio oilo gaixoari
Oiloa karrankaka oihuka zen ari:
Axeria bazela, nagusi jaunari...

4

Nagusia heldu da bere harmarekin:
"Axeriak behar du ikusi enekin"
Kaiolaren ondorat hurbiltzearekin...
Axeria gorde zen: ez jakin zer egin.

5

Gorde lekuan dute axeria hesten,
 Bainan laster zakote han nigarrez hasten,
 Otoi, otoi, atea ideki dezoten:
 Urdandean ez deia axeririk hazten.

6

“Ago ixtan bat, ago, axeri xirtxila;
 Ez haiz hik uste bezain gertatu abila
 Jadanikan bahuen oiloño bat hila;
 Banoak berehala polizaren bilha!”

7

Axeriak akordu diote galdatu...
 Astean bortz libera nahi du pagatu.
 Nagusiak abian eman arrapostu:
 “Nahiago diat nik hi preso altxatu!...”

8

Oren laurden bat gabe argi zen herria,
 Oren erdi bat gabe plazan zen berria:
 Axeriketa zela jua jandarmeria,
 Lekua han zen... bainan falta axeria.

Plaza huntako ihiztariarena ere Pettik egina du: bere
 adixkideri zer erbi-saltsa ona eman zioten jaterat.

1

Ahotz abil bat bada plazan Bardoztarra,
 Ihizin ibiltzeko xakur bat beharra.
 Adinez ez delarik oraino zaharra,
 Erbi baten hiltzeko da partikularra.

2

Mintzatu izan dute jaun ihiztaria,
 Jan nahia zutela harek hil erbia.
 Ase ditu eginik saltsa bat handia,
 Auzotik ebatsirik gatu bat eria.

3

Gatua zen gaizoa betia negalez,
 Ardura etxen zagon ernari izanez.
 Debrua ikusi du ezin hatxemanez,
 Guardia muntaturik hiru gau egunez.

4

Toki ederrean da Zikite-karrika,
 Ihiztariak ere han bere fabrika.
 Gatua han zabilan noizean behinka.
 Bortan harrapatu du mailu ukaldika.

5

Hil eta ezarri du dilingan krakotik,
 Odola zariola beharri zilotik.
 Bai eta-re larrutu bortak zerraturik
 Nehun ez da holako gatu burregorik.

6

Gatuaren pizua hameka libera,
 Laurden bat gehiago ongi pizatzeraz.
 Lau lagunek jateko ez zuten sobera,
 Umeak eta oro emanik barnera.

7

Bazen frantses español italianoa,
 Azken hunek tiratu baitzuen burua,
 Erranez kurritua zuela mundua,
 Saltsan kausitu gabe holako gostua.

8

Janari ziren lotu oro harramaska,
 Nagusia aintzinian azita beteka.
 Undarrik gelditzen zen laguner behaka,
 Gatu zahar zikina jan zuten itoka.

Ixtorio kondatzen bezala, badaki ere Pettik gaizki dabil-
 tzan gazte batzuez trufatzen, "Esplikatzen dut egiaz" deitu
 kantuan, zafraldi ederrik biltzen dute neskato arin eta ergel
 batzuek.

1

Esplikatzen dut egiaz, nihauren nahikundiaz,
 Harritua naiz gure herriko eskualdun jendiaz,
 Bietan aurten nola jaz duten urgulu handiaz,
 Sekulan beti orroituko naiz joan den igandiaz.

2

Neska gaztiak elizan debozinez zabilizan,
 Hola ikusiz mukera tzarrak asarretu nintzan.

Egunaz zapetaintzan, gauaz mutilen zerbitzan,
Ez ziren beldur gure Jainkoak madarika zitzan.

3

Ateratzian elizatik, erdi erdiko bortatik,
Burua halto, kopeta gora heldu dira hortik.
Diru puska baten gatik ezin kenduak bixtatik,
Trosta ederrik egiten dute jaunxkilen ondotik.

4

Bezperetarik lekora ateratzen dira horra,
Gure neskatxak altxatu zauzku eta zonbat gora.
Aspaldi duke denbora joana dutela tenora,
Voyageurs jaunera pagatzeko bizkarreko zorra.

5

Gure andre zapeteinak, zilar kolore botoinak,
Hamabi plegu bederen baitu heiek duten soinak.
Galtzerdian galtxoinak, bernizak eskalapoinak,
Aker adarra bezain makurak zapeta takoinak.

6

Badituzte bluzak ere, zaku zimur baten pare,
Aintzinez largo, gibeles hertsu, irringarri dire.
Burutik ontsa balire, behar luzkete erre,
Ohore eta abantail ainhitz balukete bere.

7

Orai azken modakoak, palto-zak direlakoak,
Lepotik eta gerriz beheiti lurrerrainokoak.
Handi bada gainekoak gordetzen tu azpikoak,
Jainkoak daki zonbat peraxuz gaineratikoak.

8

Buruko ile luzeak lanak tuzte moldatzeak,
Enbaxadore alaben pare heien treinatzeak.
Nardatzen nau ikusteak sakeletan orrazeak,
Ezin aski juntki atxikiz xori ohantzeak.

9

Suge larruak lepoan urkatzeko hurriskuan,
Iduri dute kondenatuak direla zepoan.
Hau dabilate gogoan: ni naiz ni azken moduan;
Gaur ere segur izanen ditut mutilak onduan.

EUSKALZAIN BERRIARI ERANTZUNA

J. L. Davant

Egun gertatzen zait gauza bat bitxia: apaiz baten ondolik mintzatzea, erran nahi baita azken hitzaren ukaitea. Uste gabeko mirakuilua, egiazki, mementoan zinez estimatzen dutana. Ez ahal zait dolutuko!

Ez dizutet HIRIART-URRUTY jaun apaizaren bizia xeheki kondatuko: nahiz adin gordinean dugun Euskalzain berria, luzegi laiteke; zeren hainbeste lan egin du bere bizi erdian, eta oraino gehiago eginen digu, Jainkoak agian emanen dion beste erdian.

Ez noa ere Bikario jeneral baten laudatzera: hortarako neronek kalonje izan behar nuke den gutienetik.

Baina labor-laburra errango dizuet non eta nola ezagutu nuen Hiriart-Urruty, nolako gizona eta euskalzalea den. Ez dut ahantziko, bistan da, apaiza dela ber denboran gizon euskalzale hau.

Guztiontzat, Hazparnen, Jean Hiriart-Urruty, Hazketa Abittu-eneko seme bat da, Abittu da. Beraz Abittu deituko dut nik ere, halabaina.

* * *

Abittu, Euskaldun Gazterian ezagutu nuen, mugimenduko omonier egon zelarik. Eliza lan hortan sartu zen duela hamazazpi urte, beste Hazpandar baten ordain. Hura zen PXIARRES CHARRITTON, kolejioko buruzagi izendatu zutena. Charritton-en karra zinez estimatu baigenuen gazteek, ez genuen gutiago estimatu Abittu-ren zuhurtzia.

“GAZTE” kazeta, hilabetekaria, zinez erreberritu zigun, freskatu, apaindu, oraikotu. Hortan euskaraz idazten ikasi zuten mutiko eta neska hainitzek. Eta Charritton-ekin ikasten hasiak ginen zaharxagoak, Abittu-rekin trebatu ginen. Bestetik ere ikasi genuen gure omonier berriarekin, bistan dena: ez

baigintuen elgarretarik bereizten, ez hark, ez guk, gizontasuna, euskaldungoa eta kristau fedea. Azkenean erori zen, zoritxarrez, "Gazte" kazeta baliosa.

Berantago, duela hamar urte, Abittu "HERRIA" astekarrian sartu zen, Piarres LAFITTE kalonjearen ardurapean, kazeta horren buruzagi eta moldatzaile bezala. Hori ere zinez gaztetu zuen, bai axalez, bai mamiz. Idazle berriak usu etgarretara biltzen gintuen, hala nola nihaur eta "Kalakari", orok hemen ezagutzen duzuten Maurice BORTEYRU, Hazparneko euskalzale suharra, langileen zaintzale kartsua.

Orain ere aste guztiez "Herrian" irakurtzen dugu Abittu-ren artikulu bipila, Elizaren irakaspenez eta euskal zuhurtziaz orhatua (J.H.U. izenpetzen du).

Hazparneko Misionesten buru bezala, urte zenbaitez maiz ikusi dut Abittu, biak auzo baiginen, gaineko karrika horren goihenean. Katoliko Ekintzan omonier ukan genuen, "HERRI-EKINTZA" deitzen dugu mugimenduan, Hazparneko multzo batean.

Arte hortan, Baionako Seminario Haundian irakasle egon zen, memento txarrean ere hor gertatu. Eiki etxe saindu hortan, bestetan baino lehen etorri zioten hiruetan-hogei-tazortziko Maiatza: hiruetan-hogei-tazazpiko larrazkenean, hain zuzen. Udazkena baino lehen Udaberria, ez da hori jokoa! Bere aroan eta denbora ere Primaderarik ez dute ikusten, ez onartzen batzuek. Pentsa beraz beste batzuek sasoin kontra, ordua baino lehen erori zaiotelarik, nolaz ez zuten ukatuko edo gaitzetsiko!

Baionako seminario haundian, euskal Diosesetan ohi den bezala, euskaldungoaz zen auzia. Euskaldunak baitziren, euskara eta euskaldungoa seminarioan finki sartu nahi ukan zituzten apaizgai batzuek. Gaizki hartu zituen buruzagitzak, eta gaizki bururatu zen auzia: batzu kanpoan eman zituzten, besteak aldiz berak jalgi ziren.

Ez zagoken, ez, gazte horien jokabide guztiekin arras bat Abittu, zeren apaiza da osokin. Baina bestalde, horien karra konprenitzen zuen, eta euskaldungoa horiek bezainbat onartzen. Bere erraitekoak buruzagieri erranik, Afrikarako bidea hartu zuen zalapartarik gabe. Burundin misionest egonik, berriz Hazparneko misionestetan ikusi dugu azken urte haue-tan.

Azkenekotz, arras berriki —ez du urtea—, Bikario jeneral

izendatu digu Baionako jaun apaizpikuak, ber denboran Diosesako Kazetaren buru emaiten zuela beste apaiz euskalzale bat, GOITY jauna. Zer pentsa? Duela hamabost urte, Diosesako buruzagi batzuek zioten: hogeï urte gabe, hilak dira euskara eta euskaldungoa, ez du balio horietaz arta hartzea!

Baina denbora jin, denbora joan, beti hor daude euskara eta euskaldungoa. Gehiago dena, Indar berri bat hartzen dute gazterian. Bizi nahi du Euskal-Herriak, eta euskaldun bezala bizi. Izpiritu Sainduak bere lana egin duke Baionan ere, emeki bada emeki. Agian egun batez Mendekosteko haize galerna batean eramanen ditu gure duda, muda, zalantza, bilintzi, balantza, uzkur, herabe, lotsa eta basa ahalgreak!

Mementoan, ezagut eta estima ditzagun aro berri baten lehenbiziko keinuak. Ez gutiz, ez berantez utz. "Noizbait Hazparneko" errana baita, bestetan ere noizbait dira gertatzen berri onak. Bat eta esperantza...

* * *

Bide nabar ohartzen hasiak gara, pixka bat, nor dugun Abittu. Orain zorrozkitxago mia dezagun nolako gizon, apaiz eta euskalzalea dugun, hiruek bat egiten dutela hemen ere.

Abittu, langile semea da, ber denboran lur puska ttipi bat artatzen duen familia batekoa. Holakoa da, parte haundi bat, Hazparneko langileria.

Bai, langileria denek ahoan daukagu, guztiz boz denbotetan: batere ez aipatzea baino hobe, segurki. Baina aipatzea aski balitz...

Egiazki langileriaren alde izaitea ez ditaïke hain errex: herriko bozetan ikusi da berriki, Hazparnen berean. Ez noa eskualde baten, ez bestearen, are gutiago hirugarrenaren jorratzera. Baina gauzak horrela dira mementoan, zoritxarrez: hiru listetan boz gutienik ukan dutenak dira jende xumeenak, podere gutienik dutenak (langileak, emazteak eta gazteak). Badaïteke beraz gure izpirituan halako huts bat bezala: apaiz banintz, erran nezake, behar bada, bekatuaren harrastoz zerbait badugula buru muinetan kokaturik.

Zeren indarra dugu maite, ez zuzena; axala, ez mamia. Kargua dugu nahi, ez karga; poderea, ez zerbitzua.

Jende xehearen laguntzeko, xehe izan behar da, humiltasun haundia behar da: kalitate hori, dohain hori ez da segurki falta Abittu-ren baitan eta Abittu-eneko familian,

Hazparneko familia frangotan bezala, ez baita espantu egilea jende hori.

Usu aipatzen da hazpandarren urgulua. Baina ez tronpa. Ez dira, ez, beren buruaz hartuak Hazpandar gehixenak: beren herriaz dute urgulu, eta ez da arrazoinik gabe.

Beste dohain batzuen artetik, industria bat eraiki duen hiri bakarra da Hazparne, ipar alde hontan, eta guztiz Euskal-Herr barnean, bakarra Maulekin egia erran. Baina Maule baino Euskaldunagoa egon zaigu Hazparne, kontzientziaz ez bada ere, izaitzez segurrik. Halere kexatzeko anazoinik ere bada.

Gizon argituak eta omen haundikoak hazi ditu Hazparnek, eta bereiz ki Hazparneko jende laborari eta langileak: horien artean apaiz hainitz, (azkena Dominique CORNU gaztea, Hazparneko langileriaz liburu bat berriki atera duena) eta nagusi zenbait ere. Arras ongi zait hori.

Halere, holako eskas bat sendi dut, Hazparden bezala bestetan ere. Norbait izaiteko langile batek, edo laborari batek, baitezpada langileriatik edo laborantzatik jalgi behar baldin badu, iduri zait badela zerbait xuxen johan ez denik klase horientzat, eta herri osoaren kaltetan dela uste dut. Zeren urte guti barne, nor da laborari edo lang le egon nahiko duenik? Alta bada, jan beharko dugu denek, eta ez ontutsik ibili.

Ez dut erran nahi, bistan dena, Hazpandar batzuen hobena dela, ezen erroak biziki barna dauzka gaitz horrek mudun zabalean. Baina gogoeta zenbaiten gaia ikusten dut hor. Eta badakit Abittu langileriaren zorteaz arras grñatua dela, bai bihotzez, bai adimenduz. Egia erran, ez du hortan bere buruaren bortxatzerik, bera langile semea denaz geroz, eta ez baitu egundaino aherentzi, ez eta sekulan ukatzekoa.

* * *

Familia euskalzaletik datorkigu Abittu. "Gazte" kazetan euskara ernea, argia, garbia eta gozoa zerabilaten honen arreba Ketty-k eta anaie André-k.

Eta hemen dugu, bistan da, Jan-Battitt, teatrolari ezinago fina eta zirtolari hauta.

Hauek guztiek badute nondik, ezen beste Jean Hiriart-Urruty famatuaren ilobasoak dira. Hazketa Joanesederraeneko zen, laborari-langile semea eta apaiza hura ere. Duela

ehun bat urte "EUSKALDUNA" izeneko kazeta, "Herria"-ren aitzinekoa, lagun batzuekin sortu zuen. Horren buru eta idazle premiatsu egon zen mende honen hamabosteraino, hil arte. Larresorro-ko seminario ttipian luzaz irakasle izanik, Baiona-ko katedralean kalonje egonik, Hazparnen ehortzirik dago.

Hiriart-Urruty zenaz hauxe zion Aita Lafitte-k, horren hamar bat artikuluz berrogei-ta-lauan josi zuen liburuxka hontan:

"Hiriart-Urruty zen kazeta horren gidatzaile eta aphaiztzaile: zuhurki ari zen, behar gabetarik ez nahiz irakurleak ez nahasi, ez sumindu, ez ihes igorri; bainan erlisioneak, ala eskuara, ala gure ohidurak, ala herriaren ona, nehork hunkituz geroz, ai orduan nehun ez zagoken gizona; eta etsaiari nola ez zion ihardokitzen? Trufa, laido, piko, ausiki, zaharo-aldi ala tiro, denak on zitzaizkon, fitsik ez zitzaion sobera; eta hari baizik ezagutu ez diogun harrigarriko elhas-turia batekin bazeraman bere solasa; batean motz eta idor, bertzean luze eta guri; han bil, hemen harro; bethi airos, bethi bizi; gatz, bipher, ozpinak merke; hasarre bulta gehienen artetik ere irria eta zirtoa ithurriaren pare punttakotik bazarizkola!"

* * *

Liburuño horren aitzin-solasean, bere osaba ttikiaren bizia laburki kondatzen digu Jean Hiriart-Urruty gazteak. Geroztik ez da idaztetik gelditu.

Alde batetik, osaba zena bezalakoa dugu Abittu: argia, jakintsua, zuhurra, xehea, zerbitzu egina, langile arauduna. Badaki zer nahi duen: bere xedea bururaino segitzen eta obratzen du, ahuleziarik ez duda-mudarik gabe. Baina bidez tronpatzen dela ohartzen delarik, tematu gabe abian bazter uzten du.

Terrapatarik, ez burrunbarik, ez neholazko harrabotsik ez du. Ixila denik ezin da erran har gatik: bere erraitekoa erraiten du, ele alferrik gabe.

Euskara buru muinetarik jalgitzen zaio, ur Xirripa mendiko harrokatik bezala: euskara garbia, argia, fina; urinik, ez gantzik, ez triparik gabekoa; eta ber denbora ginaritsua, gozoa, herritarra eta herrikoia. Euskara xorrotxa duela erran nezake, hitz horrek ez baldin balu halako ozpin aire bat. Baina ozpinik ez du Abittuk, aldiz gatz eta biperra izarian.

Begia beti argi badu, irria eta zirtoa beti prest, ez da neholaz ere gaiztoa, sekulan, Abittu. Bizia bai, ez bortitza. Erlea, ez leizafina.

Hots, erran nezake oseba ttikiaren dohainak badituela nasaiki Abittuk, haren bortitz aldi hurak gabe.

* * *

Egia erran, Hiriart-Urruty zenaren denboratik, zinez aldatu zaigu aroa. Lehengo bortizkeriari uko egin diote apaiz gehixenek, eta beste arpegi bat hartu digu Jainkoak berak. Ez dut nehor izendatuko, hilak errespetatu behar baitira, eta biziak nolaz ez... Baina aitortzen dut halako Ortzi aire izagarrri bat aurkitzen niola lehengo apaiz batzuek presentatzen ziguten Jaun Goikoari, zeruko sua —ala ifernukoa ote?— eskuinean zerabilala, dena ihurtzuri karraska, dunda burrunba eta tzimizta!

Geroztik iduri luke azkenekotz gizon egin zaigula Jainkoa. Ez naiz bakarra erreberritze hori hauteman dutana, Xalbadorren bertsu hau lekuko:

“Orai ez dakit, Jauna, Zu edo ni aldatu ote naizen,
Etzira egun ene gogoa lengo itxuraz agertzen;
Gertatzen denaz, o Nagusia, kartsuki zaitut eskertzen,
Gure arteko hoztasun hartaz hasia nintzan aspertzen,
Jainko maitea, ordu zen noizbait lagunak egin gintez-
zen.”

(*Odolaren mintzoa* - Jainkoa eta ni, P. 215)

Kontzilioko apaizetarik dugu Abittu. Elizaren erreberritze hortan kartsuki parte hartu digu, bereiziki Hazparneko beste batzuekin: horietan Aita LARRE, Aiherrako jaun erreto-
ra, “Herria” kazetaren buruzagi berria eta euskaltzain osoa; halaber Aita CAMINO, misionesten azken buruzagia, orain Hazparneko erreto duguna eta bulta hontan euskaltzain laguntzailea; Aita LARZABAL, Hazparneko bikario ohia, euskaltzain osoa; Aita IRATZEDER, Belokeko Abadea, euskaltzain osoa; UTHURRY Xiberotar apaiza, Seminario haundian irakasle, euskaltzain laguntzailea.

* * *

Ber denboran, errotik euskalzalea dugu Abittu. Baina gazterian haize berri batzu jeiki baitira Mendealetik eta Hego

aldetik, nola ihardetsi erdihardoki diote Abittuk? Ez da, ez, haizeak nora nahi derabilan hostoa, ez eta elkorrena egiten duen mandoa. Bere barneko hatsa badu Hazpandar honek: Izpiritu Sainduarena ote? Ala euskal arbasoena? Biak bat, nik uste. Baina badaki horien oraikotzen eta besteen hatsaz lauzkatzen. Beraz horrekin eta Goity beste apaiz euskalzalearekin, euskal aire bat da Baionako apaizpikutegian sartu.

Izpiritu berriak badu bere inportantzia, euskal diosesak elgarretaratu nahiz ari direlarik. Hego aldeko lauek Euskal-Herriko Eliza bat egingo dute laster. Ipar aldekoa ez zaigu agian bazter egonen, Euskal-Herria baita hau ere.

Apaiz eginbidea eta euskaldungoa ez ditu elgarretarik bereizten Abittuk. Alabaina, orain arte, apaizek dute gehienik zaindu euskara, horiek zuten ere hortarako indar gehienik. Euskaltzaindian berean ikusten duguna da: apaiza dugu Euskaltzainburua, Aita VILLASANTE, Arantzazuko Frantxixkottarra. Apaizak ditugu, ipar aldean, zazpi euskaltzainetarik bost.

Baina orain, aldatzen ari zaigu euskaldungoaren aroa. Euskal-Herrian ere, gero eta gutiago dira apaizak, gero eta gehiago aldiz laiko eskolatuak. Beraz laikoeri doakigu auzi horren eskuetan hartzea.

Laikoak aipatzean, herri gizon-emazteri dut pentsatzen bereiziki. Zeren gaurko egunean, ez dago bakarrik familien eskuetan, ez eta kanpañan ere, euskararen geroa. Nihauren esperientziaz aski badakit auzi hortan, beste guztietan bezala, mendratu direla familiaren ahalak, hedatu aldiz sozietate delako gizartearenak. Itsu ez denak ikus dezala: hiru urtetakotz eskolan dira gure haurrak. Eta frantses historiazale batek —Camille JULLIAN zenak— ederki errana du: "Une langue que l'on n'enseigne pas est une langue que l'on tue".

Hortik dakusagu euskara biziarazi nahi baldin badugu, hortaz mintzaira ofizial bat egin behar dugula, frantsesaren pare, eskolan hasirik, bizi publiko guztian: radio, telebista, administrazioan, eta abar... Hots, bilinguismo bat ardietsi behar dugula lehen baino lehen, zakutik edo zorrotik.

Hego aldean egina da, praktikan oraino ez bada ere, teorian bederen. Ipar aldean ere hortara gaitzen, han bezain euskaldunak baigara hemen. Egun, Hazparden, Herriko-Etxean sartu zaigu euskara. Gero eta laguntza gehiago ukatzen duela hemen, segur bezala nago.

Gobernuak ere agian bere eginbidea bete beharko du bihar: hortara hertsia dezagun euskalzale guztiek, eta lehenik hemen gaudenek.

Eta bi mail horien artean, bi hizkuntzetako euskal departamendu bat nahi duen jenderik ere badago barne hon-tan: ez dut dudarik gure eginbidea bete nahiko dugula denek, eta hortarako akulatzaile bipilak ukanen ditugula gazterian. Horra epe laburreko helburuak.

Bururatzeko:

Euskara gabe, ez da euskaldunik, ez Euskal-Herririk. Gure Herriaren arima da euskara. Baina gorputz bat behar du arimak.

Kar berri bat sortu da gazterian. "Herrian bizi nahi dugu, Lana Euskadin", hara gazteriaren oihu samina.

Herriaren arima eta gorputza, biak batean arta ditza-gun. Hori da guztien eginbidea. Hori guztien lana, ez jaun bakar batzuena.

Denena da Herria, denena euskara, ez alderdi batena.

Goazen beraz denak aitzina, nor bere bidetik, elgar jorratzen denbora eta indar gehiegi galdu gabe.

Badakit ez dela erraitea bezain errex. Baina beste gauza bat ere badakit: mendiak tokiz aldatzen dituela Fedeak. Elgarren baitan sinets dezagun. Gure geroan sinets dezagun.

Gora Euskara!

Gora Hazparne!